

MITJA VOŠNJAK, ČRNA KRI

Roman Mitje Vošnjaka* prinaša v dozdaj obdelano motiviko narodno-osvobodilnega boja novo področje. Pisatelj pripoveduje o težkem in za razvoj gibanja nadvse važnem delu v ljubljanskih ilegalnih tiskarnah. Prizorišče je stisnjeno v »Mrtvašnico«, majhno sobico, kamor so se nekateri tiskarji s svojim delom zatekli, potem ko so bile že vse prejšnje tiskarne zaporedoma izdane, prav tako kot prizorišče pa je ozek tudi krog ljudi, med katerimi je pisatelj spletel zgodbo. Seveda: ob ta temačni prostor in ob skupinico ljudi butajo od zunaj valovi vojne in okupacije z oboroženimi patruljami, z racijami, s streljanjem talcev in z organiziranim odporom prebivalstva.

Ozki ambient, kakršnega se je Vošnjak lotil v tem romanu, pomeni pisatelju že sam po sebi le izhodišče za iskanje zakritih človekovih miselnih in čustvenih procesov, zato je tak koncept tvegana zadeva. Vošnjak se je vseh nevarnosti, ki jih je postavljala predenj skromnost fabule, bolj ali manj uspešno izogibal od prve do zadnje strani romana. Reševal se je, to že v uvodu, s precej običajnimi tiradami o smislu in pomenu narodnoosvobodilnega gibanja, dalje s pogostnimi retrospektivami, z včasih že preveč ponavljajočim se opisovanjem dela pri tiskarskem stroju, z vedno prisotnim subjektivnim ocenjevanjem revolucijskih dogodkov in tudi z akterji samimi, ki jim je skušal pripisati poseben smisel za psihološko poglobljeno rezoniranje.

Kakor v delu vsako retrospektivno opisovanje sveže učinkuje, pa pisatelj tudi tu hodi po utrti poti in dostikrat ni prepričljiv. Gašperjevo razmišljanje o usodi njegove družine je nekeje na sredi med pretresljivostjo in preračunano sentimentalnostjo, spomini ljudi iz tiskarne na drzne akcije so v glavnem le spomini na velike nevarnosti in na veliko srečo ali iznajdljivosti ilegalcev, kar vse se približuje malce naivni in otroško domišljijo sproščujoči fabulativnosti mladinskih povesti. Spet pa ni roman brez sugestivno napisanih prizorov, v katerih je mehkobnopatetično vzdušje iz nekaterih poglavij potisnjeno ob stran. Sem sodi nevarnost, ki zagrozi, ko star neznanec pomotoma zablodi v tiskarno in že s svojo prisotnostjo ustvari možnost, da bo tudi »Mrtvašnica« izdana.

Ob tem starcu se sproži tudi prvi konflikt v romanu. Po neizprosni zakonih revolucije bi bilo treba starca spraviti s poti, čeprav je pošten in po lastnih izjavah tudi pristaš gibanja, a ob dejstvu, da gre tu neposredno za človekovo usodo, se enotnost »Mrtvašnice« razkolje. Tiskarja Peter in Gašper pričakujeta le še povelja od zgoraj, medtem ko kurirka Mojca ne more iz svojega humanizma in otroške vere v ljudi, zato tudi ne odda pisma, v katerem Peter in Gašper sprašujeta za starčevo usodo. Roman daje na svoji sredini slutiti, da se bo ta konflikt razvil v osrednji dogodek in da bo pisatelj ob njem razvil značaje oseb in določneje izrazil lastno gledanje na moralni etos revolucije, kar bi vrednosti dela vsekakor koristilo, a kompozicijska raztrganost, ki je, kot kaže, v delu kar načrtna in hotena, tak razvoj konflikta prepreči. Starca na koncu ubijejo fašisti, ko skuša prekoračiti mestno mejo. Tako je pisatelj izbral najlažjo pot, s tem da je neposredno krivdo za umor nedolžnega človeka preložil na okupatorja.

Podobno možnost je nudil pisatelju notranji konflikt v materi ujetega in pozneje ustreljenega ilegalnega tiskarja Draga. Spet iz retrospektive izvemo,

* Mitja Vošnjak, Črna kri. Izdala Mladinska knjiga. Umetniške priloge izdelal Ive Šubic, opremil Marjan Dovjak. Ljubljana 1962.

da je bil Drago pravi revolucionar (v romanu kot še nekatere druge osebe precej idealiziran), medtem ko je njegov brat Franjo gledal na revolucijo kot na škodljivo pustolovščino; približno torej tako, kot že Matej Bor prikazuje razliknost dveh bratov v svojem prvem dramskem poskusu *Težka ura*. Ko gre za vprašanje, kdo je izdal prejšnjo tiskarno »Sibirijo«, mati bolj nagonsko kot razumsko spozna, da je bil to njen sin Franjo. Tako se njenim ranam, ki so jih ji v zaporu povzročili fašisti, pridruži še težka notranja muka. Bojuje se sama s seboj, niha med materinsko ljubeznijo in pripadnostjo revoluciji in je pravzaprav že odločena, da bo sina izdala. Problem je dokaj konvencionalen: namreč tako mater, sicer v nekoliko drugačnem čustvenem precepu, poznamo že iz romana Maksima Gorkega in še od kod drugod. Vendar, če je bil konflikt okrog neznanega starca rešen po lažji poti, ni čustvena stiska v materi nikjer do kraja razčiščena, četudi je bralcu že spočetka jasno, da se bo odločila proti sinu. Jasno je zato, ker pisatelj v romanu le redko zapušča aktivistovsko raven pripovedovanja, kakršno je v naši povojni prozi že več kot tradicionalno in nam tako ne more več povedati dosti novega.

Snov je pisatelj v toliki meri pregnetel z osebnim odnosom do stvari, da je roman kot celota bolj čustvena izpoved kot pa epska pripoved. Zato so tudi osebe v delu oblikovane predvsem na osnovi avtorjevih čustvenih in nazorskih predpostavk. Od tod izvira ideološko-politična vznesenost, ki je značilna za večino teksta. Vendar pa je v romanu vseskozi očitna tudi pisateljeva težnja, da bi njegov človek ne doživljal revolucije samo kot avtomat, ki po nekih višjih ukazih mora delovati, ampak kot razmišljujoča in čuteča osebnost. Tako se potem fabula često umika psihologiziranju, obrisi oseb postajajo nejasni, njihova dejanja nenavadna in po razumski logiki težko razložljiva. Ostre peripetije v obnašanju posameznih oseb so v nekaterih primerih tako korenite, da se zdi, kot bi imeli v posameznih poglavjih opravka z drugimi ljudmi. To velja v prvi vrsti za Gašperja, starega antifašista, ki je v notranjosti razdvojen in nad življenjem razočaran pijanec in skrben ilegalni delavec obenem. Njegova umirjenost pri tiskarskem delu ali v prizoru, ko italijanski komandi v Ljubljani izmakne razmnoževalni stroj, je v kričecem nasprotju z nenadnim pijanskim izbruhom in s pobegom iz tiskarne in pa s sentimentalnim razmišljanjem o ustreljenih talcih. Pisatelj ni te Gašperjeve neuravnovešenosti in različnosti dovolj psihološko utemeljil (za vse to čudaštvo je njegova tragična preteklost le komaj zadosten razlog), namesto tega je le s simpatijo ali z antipatijo sledil njegovemu ravnanju. Nekoliko bolj umirjen in premočrten je mladi Peter, a je na drugi strani preveč idealiziran, to še zlasti kot ljubimec, tu in tam pa povzdignjen v simbol poguma in ilegalnega aktivizma. Z najbolj toplimi barvami je naslikana kurirka Mojca. Je pravzaprav edina od vseh prebivalcev »Mrtvašnice«, ki nikdar ne vzbuja dvomov o sebi in tudi sama ne dvomi vase. Podoba je, da je avtor hotel v njej združiti nedotaknjeno človekoljubje z nesebično predanostjo revoluciji.

Na splošno je roman slabši v nekaterih detajlih kot v celoti. Mnoge strani so napisane spretno in s hvalevrednim umetniškim zagonom, le da je bil pisatelj zahtevnemu konceptu samo deloma dorasel. Ker koncept že sam po sebi izključuje možnost za široko epsko oblikovanje, se tu Vošnjak ni mogel izživeti, za subtilno raziskovanje človekove notranjosti v času, ko je po ljudeh viharila teža revolucije, pa mu je zmanjkalo izvirnosti in dovolj prepričljive psihološke prodirnosti.

Jože Šifrer